

Валентин Ладюков
ORCID: 0000-0002-4322-5440
Володимир Наумов
ORCID: 0000-0002-7634-1931

НОВІ ЗНАХІДКИ «ЛЕГКОВАГОВИХ» ВІЗАНТІЙСЬКИХ СОЛІДІВ VI - VII СТ. НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

NEW FINDS OF LIGHTWEIGHT BYZANTINE SOLIDI OF THE 6TH-7TH CENTURIES ON THE TERRITORY OF UKRAINE

У наше поле зору потрапила група маловивчених візантійських монет, які називають солідами «легкої ваги». Зовні ці монети мало відрізняються від повновагових солідів, але при уважнішому вивченні можна виявити значні відмінності. Монети легкої ваги карбовані не полірованими штемпелями і недбаліше, у зв'язку з частими перекосами штемпеля деякі частини не прокарбовані. На реверсі під Вікторією замість CONOB букви OBXX чи OB+ *, або у кінці карбування легких солідів BOXX. На реверсі цих солідів, карбованих у період від імп. Юстиніана до Фоки, зображення Вікторії, що тримає в лівій руці сферу без хреста. На солідах стандартного імперського карбування сфера завжди має хрест.²⁷ Подібні відмінності дозволяють зробити припущення, що «легковагові» соліди призначалися для племен, що не сповідують християнську релігію.²⁸ Вивчаючи питання карбування так званих «легковагових» солідів, ми зустрічаємо багато запитань, різних припущень вчених як іноземних²⁹, так і вітчизняних³⁰. Головне запитання, отримавши відповідь на яке, ми змогли б детальніше з'ясувати природу «легковагових» солідів, – де був центр карбування монет? Це був загальноімперський чекан чи регіональний?

Як вірно зауважив Дж. Сер, правління Юстиніана ознаменувало початок випуску найзагадковішої серії монет – легких солідів. Ці випуски, які легше стандартного соліда, що містить 24 сілікви, могли бути менше на 2 чи на 4 сілікви. Він пише, що вони призначалися для цілей зовнішньої торгівлі.

---

²⁷ Каталог, 1-9

²⁸ Крopotкин В. В. Клады византийских монет на территории СССР. М., 1962, с. 10

²⁹ Крopotкин В. В. Клады византийских монет на территории СССР. М., 1962.

Соколова И. В. Монеты перещепинского клада Византийский временник, т.54

Смеленко А. Т. Находки 1928 г. Новые Санжары

«Славяне и Русь» М., 1968

Семянов А. И. К реконструкциям состава комплексов перещепинского круга // Археологический Сборник Госуд. Эрмитаж Л., 1986 ; №27 и др.

³⁰ Bauer N. Zur Byzantinischen Münzkunde des VII Jahrhunderts // Franturter Münzzeitung 1931 №15

Adelson H. L. Light weight solidi and

Byzantine trade during the sixth and seventh centuries // NNM MV, 1957 №138

Sear R Byzantine coins and their values. London 1974

Основним доказом його гіпотези є те, що велику кількість монет було знайдено у скарбах за межами імперії. Проблема легких солідів поширювалася до першого правління Юстиніана II³¹.

Проте, щоб розібратися в проблемі поширення легких солідів, потрібно подивитися на обстановку, яка мала місце на територіях, де був обіг легких солідів. На початку правління Юстиніана імперія на півночі мала своїми сусідами болгар, слов'ян, антів, аварів. Тільки з'явившись на північних кордонах Візантійської імперії, авари запропонували союз імператорові Юстиніану. Головний посол сказав йому, що «Авари, мужні і непереможні, хочуть його дружби, вимагаючи дарів, платні і вигідних місць для поселення. Імператор не осмілювався ні в чому відмовити цьому народу, який біг з Азії, зі вступом в Європу придбав силу і хоробрість. Угри і болгары визнали владу його. Анти не могли йому протистояти. Аварський хан Баян розбив їхнє військо, убив посла, відомого князя Мезамира, пограбував землі і полонив мешканців».³²

Як ми бачимо, авари змусили Юстиніана платити їм данину, хоча і в імперії справи йшли не кращим чином. Війна Юстиніана вимагала залучення колосальних коштів. Майже уся його армія складалася з найманих варварських формувань готів, гунів, гепідів, слов'ян. На казну здійснювалося колосальне навантаження. Для поповнення казни знаходилися найрізноманітніші способи. У хід йшло все, аж до псування монети шляхом обрізання по краях.³³ У зв'язку зі складністю становища, ми думаємо, Юстиніан почав випускати легкі соліди для сплати данини аварам і слов'янам, економлячи від 2 до 4 сілків на соліді. Ці виплати стали постійними. Тільки наступник Юстиніана Юстин II спробував відмовитися платити данину. Він рішуче припинив традицію відкуповуватися від аварів золотом і подарунками. Першими це відчували послы аварського кагана (хана), що з'явилися до Юстина II на сьомий день його правління і були вигнані з ганьбою.

«Прийшло таке скопище, щоб за звичаєм навантажитися дарами і піти... Вони сказали йому: «Дай нам, як давав нам цар (Юстиніан), що помер, і відпусти нас іти до царя». Але василевс Юстин, що був одним із тих, які сумували і нарікали з приводу, скільки забирають вони (золота?) з царства, сказав їм: «Більше нічого не отримаєте і підете ні з чим». Іоан Ефеський, 14с141³⁴

Помста Аварського каганату не змусила себе чекати. Авари почали напади на Візантійську імперію. У 579 р. Баян став вимагати у імператора Тиберія місто Сирмій. Навівши міст через р. Саву, авари обложили Сирмій і, незважаючи на героїчний захист міста, захопили його. Мир з аварами був укладений на умовах великої данини. Як ми бачимо, і Тиберію довелося

³¹Sear R. Byzantine ... p. 24

³²Sear R. Byzantine ... p. 24

³³Евагрий Схоластик. Церковная история X4 №4, 1853 с. 33

³⁴Иоан Эфесский . Отрывки и хроники // Пигулевская П. В. Ближний восток, Византия, славяне. Л., 1976 41. ст. 141

платити золотими солідами.

У 595 р. імператор Маврикій у Фракії зазнав великої поразки від аварів і заплатив їм велику суму золотом (солідами). Дуже важкими для імперії були війни з аварами і слов'янами, яких каганат невпинно підбурював до нападу на землі імперії. У травні 583 р. Баян зажадав до 80000 номісм ще 20000. Маврикій відмовився виконати подібне, і влітку воїнства аварів розорили Грецію і дісталися спочатку до Вімінації і Анхіала, а потім до передмістя столиці.³⁵ За імператора Іраклія влітку 617 р. при укладенні миру з аварами, імператор Іраклій потрапив у засідку майже біля воріт Константинополя і трохи не став полоненим кагана, але околиці столиці були розорені.

У 619 р. *«Через нестачу грошей він позичив їх у багатих будинках, узяв із великої церкви (св. Софії) панікадила і інші церковні посудини, відлив їх у великі і дрібні гроші»*. Феофан [82, с. 245].

Патріарх Сергій лише підтримав рішення імператора скористатися церковною казною. Навіть мідну статую бика, що стояла на одній із столичних площ, перекували на оболі. На зібрані гроші насамперед був куплений бажаний мир з аварами.³⁶ Однак, мир протримався недовго, вже в травні 626 р. воїнство аварів і підлеглих їм слов'ян рушило на Константинопіль із Фракії. Проте облога столиці виявилася невдалою через розбіжності аварів із слов'янами, їм довелося відступити.

У Константинополі все більше уваги почали приділяти Європі. Саме тоді Візантія уклала договір із болгарським ханом Кумвратом (631–668), і за його допомогою ромеї змогли витіснити аварів із Фракії до Панонії, чим усунули постійну загрозу над імперією з боку каганату. У VII столітті могутність аварів значно ослабла. У 635 році болгарський хан Кумврат зміг дати гідний опір і звільнитися від аварського ярма, після чого розпочався занепад могутності аварів.

Як ми бачимо, сусідство аварів із Візантійською імперією було складним випробуванням для останньої. Авари постійно вимагали від імперії золота у вигляді данини або контрибуцій. Часто казна імперії була на межі можливостей, що змушувало розраховуватися з аварами і слов'янами «легковаговими» солідами і заощаджувати значні суми під час виплат. Навряд чи авари і слов'яни могли відрізнити повновагові і легковагові соліди. Швидше за все, вони приймали їх за рахунком. Такими ж монетами могли розраховуватися міста, які облягали авари. За свідченням візантійських хронографів, авари облягали і візантійський Херсон.³⁷ На території стародавнього Херсона відомі знахідки «легковагових» солідів Юстиніана, які відрізняються від інших.³⁸ Таким чином ми могли припустити, що їх карбували

³⁵ Дашков С. Б. Императоры Византии, М. 1977 с. 88-89

³⁶ Феофан. Летопись византийца Феофана от Диоклетиана до царей Михаила и сына его Феофила. Перевод Оболенского 1890, с. 245.

³⁷ История Государства Российского. М., 1989. Т 1 гл. 1, с. 43

³⁸ Каталог, 1, 3

на херсонському монетному дворі для сплати данини аварам, тим більше, що там же карбували мідні монети досить непоганої якості. Слід зауважити, що у зв'язку з втратою могутності аварів, випуски "легковагових" солідів Константа II 641-668 р.ВОХХ, Костянтина IV 668-685 р. ВОХХ і Юстиніана II 685-695 р. (перше правління) дуже рідкісні, і тому можна припустити, що монети вже використовувалися як донативи, а не для сплати данини.

Каталог. Список нових знахідок легковагових солідів в Україні

1. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAV
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAVCCCI
під ободом ОВ
Місце знахідки – Херсонес, вага 3.4 г (приватна колекція).
2. Аверс. Бюст імп. Юстиніана у фас. DNIVSTINIANVSPPAV (з отвором)
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAVCCCI
під ободом ОВ
Місце знахідки Україна, вага 3.4 г (приватна колекція).
3. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
CCCI під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Херсонес, вага 3.4 г (приватна колекція)
4. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
CCCI під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Полтавська обл, вага 3.4 г (приватна колекція).
5. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
CCCI під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Черкаська обл, вага 3.4 г (приватна колекція).
6. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
CCCI під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Житомирська обл, вага 3.7 г (приватна колекція).
7. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
CCCI під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Миколаївська обл, вага 3.7 г (приватна колекція)
8. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI (з
отвором)Реверс. Вікторія, що стоїть з хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
CCCI під ободом
Місце знахідки – Полтавська обл, вага 3.24 г (приватна колекція)

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

.....

9. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI (з отвором) Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста) VICTORIA AVCCCI під ободом OBXX (з отвором)

Місце знахідки – Хмельницька обл, вага 3.63 г (приватна колекція)

10. Аверс. Стоять: Геракліус, Геракліус Костянтин і Геракліон.

Реверс. Хрест. Голгофа VICTORIA AVIUC під обрізом BOXX (з отвором)

Місце знахідки – Полтавська обл, вага 3.68 г (приватна колекція)

11. Аверс. Стоять: Геракліус, Геракліус Костянтин і Геракліон.

Реверс. Хрест. Голгофа VICTORIA AVIUC під обрізом BOXX (з отвором)

Місце знахідки – Україна, вага 3.73 г (приватна колекція).

12. Аверс. Бюст Константа II в анфас DNCONSTANTIVS

Реверс. Хрест. Голгофа VICTORIA AVCUX вага 4.06 г (монета має підвіс)

Місце знахідки – Старокостянтинівський район, Хмельницька обл. (приватна колекція)

13. Аверс. Бюст імп. Костянтина IV в шоломі CONSTINIUSB

Реверс. Хрест. Голгофа між Гераклієм і Тиберієм VICTORIASUI, під ободом BOXX Вага 3.25.

Місце знахідки – між Київською і Сумською обл. (приватна колекція).

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

